

Natuurontwikkeling op voormalige landbouwgronden; herstel van blauwgraslanden

Verslag veldwerkplaats --- *Nat zandlandschap*

Wijnjeterper Schar, 9 november 2010

Inleiders: Jan Streefkerk (Staatsbosbeheer), Wibe Altenburg (adviesbureau Altenburg & Wymenga), Berco Hoegen (Staatsbosbeheer), Pieter Huisman (beheerder Wijnjeterper Schar)

Wijnjeterper Schar is een natuurgebied vlakbij Drachten waarbinnen nog enkele kleine stukjes blauwgrasland liggen. De afgelopen jaren zijn omliggende landbouwgronden aangekocht en nu wordt het gebied als een groot geheel beheerd. Speciale nadruk ligt daarbij op de hydrologie. De beschikbaarheid van water bepaalt immers wat voor een soort natuur je hier in dit gebied mag verwachten. Het speciale aan Wijnjeterper Schar zijn de relatief grote hoogteverschillen en de verschillende bodemsoorten waardoor ook op relatief kleine afstand van elkaar heel andere situaties voorkomen voor wat betreft de hoeveelheid water die aan het oppervlakte komt. Op een paar kleine plekken is dus voldoende water voor de ontwikkeling van blauwgraslanden.

Hydrologisch herstel

Jan Streefkerk van Staatsbosbeheer is sinds 1978 betrokken bij onderzoek aan de hydrologie van Wijnjeterper Schar. Het hydrologisch herstel van het gebied is dan ook de sleutel geweest om het gebied weer ecologisch te herstellen. Streefkerk laat zien dat aan de noordkant van het gebied een beekdal ligt, het Koningsdiep. Hier ligt veen aan het oppervlakte met freatisch grondwater. Op een meter of tien diepte ligt een weerstandsbiedende laag. Meer op de hogere delen van het gebied ligt fijn zand en dekzand aan het oppervlakte. Maar, zo waarschuwt Streefkerk, dit is een algemeen verhaal dat je op kunt maken uit de modellen. Maar je moet wel goed weten waar precies de keileemlaag zit, want in werkelijkheid is het geen egale laag maar zitten er overal 'gaten' in waar het water weg kan stromen. Die kunnen van grote invloed zijn op de natuur die je er kunt verwachten.

Kijken we specifieker naar het gebied, dan liggen er behalve het grondwatergevoede beekdal (met een rijker type blauwgrasland en dotterbloemvegetaties) ook enkele slenken in het gebied waar overal weer andere omstandigheden voorkomen. En die bepalen dan ook de voorkomende vegetaties. In de NO-slenk komt een dotterbloemvegetatie voor onder invloed van grondwater. De ZO-slenk en de centrale slenk hebben een relatief rijk type blauwgrasland onder invloed van een kalkhoudend substraat en grondwater. En de noordelijke slenk, ook met een kalkhoudend substraat, heeft juist een arm type blauwgrasland omdat deze gevoed wordt met regenwater.

De laatste decennia is de natuur erg achteruitgegaan omdat het beekpeil is verlaagd, er detailontwatering heeft plaatsgevonden (drainage) en bemesting van de landbouwenclave. Dit heeft niet alleen tot gevolg gehad dat het freatisch grondwater is gedaald, maar ook dat het grondwater in het watervoerende pakket is gedaald.

Halverwege de jaren negentig is een herstelplan gemaakt en deels ook al uitgevoerd. Er is een aantal stuwen geplaatst, sloten dichtgemaakt en de drainage is plaatselijk verhoogd. In de tweede fase zijn gronden aangekocht en kon het peil van het reservaat omhoog. Een derde fase zal bestaan uit het inrichten conform de eisen van het beheerplan Natura 2000 en als TOP-gebied (verdroging).

Afstemmen waterbeheer

Wibe Altenburg van adviesbureau Altenburg & Wymenga doet al jarenlang onderzoek in het gebied en geeft de beheerder adviezen. Voor Altenburg is het uitgangspunt een relatief ongeschonden middenloop van het Koningsdiep. Langs de beek zelf zit veen, terwijl je in de rest van het gebied keileem vindt - dat is redelijk bijzonder - zodat je al die

schraallanden krijgt. Daar waar het keileem aan het oppervlakte zit, liggen de voormalige slenken waar ook de blauwgraslanden voorkomen met Spaanse ruiter, vlozegge, klokjesgentiaan en voorheen ook tweehuizige zegge.

Wat moet er gebeuren om het gebied te herstellen? Ten eerste moet volgens Altenburg de waterhuishouding van het reservaat weer optimaal worden. Er is hier voor gekozen om het waterbeheer af te stemmen op het bestaande blauwgrasland. De bouwvoor moest daarvoor afgegraven worden, enkele sloten zijn gedempt of ondieper gemaakt. De grote centrale slenk is hersteld zodat die het water kan afvoeren dat anders in een van de blauwgraslandjes zou blijven staan. Zijn we er daar mee? Nee, vindt Altenburg. Er is allereerst nog gedegen onderzoek nodig naar de resultaten die het werk tot nu toe heeft opgeleverd. Verder ligt er nog steeds een aantal knelpunten die ooit opgelost moeten worden. Zo ligt er bijvoorbeeld een sloot waar je die liever niet hebt, maar wel nog noodzakelijk is omdat deze sloot de kelder van een van de boerderijen droog houdt. Bovendien staat een andere sloot nog steeds ter discussie omdat deze langs een cultuurhistorisch interessante route ligt en daardoor niet zomaar gedempt kan worden. Tenslotte heeft de buurpolder nog steeds een te laag peil waardoor deze te veel water wegtrekt uit Wijnjeterper Schar.

Belangrijke boodschap die Altenburg de deelnemers tot slot mee geeft is dat het cruciaal is om eerst een goede analyse te maken van het gebied en goed rekening te houden met de bodem en de hydrologie van het gebied. Als je eenmaal een goede analyse hebt uitgevoerd en een lijn van beheer en inrichting hebt inzet, moet je die stevig zien vast te houden. Het is over het algemeen een zaak van langere adem om te bereiken wat je wilt en stug volhouden is het devies. Wél geldt dat je open moet staan voor nieuwe inzichten en gegevens, zodat je de ingezette lijn wellicht zo nu en dan wat aanscherpt. Wees verder steeds alert op kansen die zich in en om het gebied voordoen om weer een stukje van je grotere plan te kunnen realiseren.

Zaadverspreiding

Berco Hoegen van Staatsbosbeheer gaat in op het probleem van zaadverspreiding. Want je kunt wel mooie uitgangssituaties creëren maar dan moeten de planten wel de mogelijkheid hebben om naar die 'nieuwe' gebieden te verhuizen. Daarvoor schetst Hoegen hoe een blauwgrasland kan ontstaan vanuit een kaal substraat richting een kamgrasweide. Als die wordt vernat zal er een dotterbloemvegetatie komen en als er een arm substraat is kan er uiteindelijk een blauwgrasland ontstaan. Maar komen die soorten dan ook echt? De botanicus Baas Becking zei ooit eens: 'Alles is overal, maar het milieu selecteert.' Of dat helemaal klopt is de vraag. Wel doet zich in ieder geval een aantal proble-

men voor. Soms zijn er te weinig geschikte plekken, is er te weinig transport van zaden of zijn er te weinig zaadbronnen in de omgeving. Hoe los je dat op? Verspreiding natuurlijk, maar de natuurlijke verspreidingsmechanismen zoals water en grote zoogdieren zijn vaak weggefallen. En ook halfnatuurlijke mechanismen zoals veedriften heb je tegenwoordig niet meer. Overigens doen de soorten die via de wind of vogels hun zaad verspreiden het nog steeds relatief goed. Hoegen pleit er dan ook voor om niet alleen verspreidingsmechanismen waar mogelijk weer te herstellen (beken, grazers uitwisselen, boeren voor natuur) maar ook de omvang van relictpopulaties te vergroten, nieuwe habitatplekken te maken en meer variatie te brengen in het beheerregime.

Blauwgrasland

Maatregelen

Pieter Huisman, beheerder van Wijnjeterper Schar vertelt wat hij de afgelopen jaren aan maatregelen heeft uitgevoerd en wat we later op de middag in het veld gaan zien. Graslanden en heideterreintjes zijn geplagd. De heide wordt inmiddels begraasd. De blauwgraslanden worden begin september gemaaid en de delen waar laatbloeiende soorten als klokjesgentiaan en blauwe knoop staan worden nog later gemaaid. Ten behoeve van insecten blijven hier en daar stroken staan.

Het veld in

De eerste locatie in het veld is halverwege de nieuw centrale slenk. Het is drie jaar geleden (2007) geplagd en je ziet al meteen de keileem en de daarmee samenhangende extreem lage productie. Zo gaan we het hele gebied door en zien telkens andere vegetaties,

afhankelijk van grondwaterstand, voedingstoestand, kwel en uitgangssituatie. Zo zien we een voormalige akker die net gemaaid is en waar ogenschijnlijk forse kwel optreedt. Dat lijkt wel zo, meent Streefkerk, maar laat je niet misleiden. Als je denkt dat het kwel is, ga je eerst een tijdlang meten met peilbuizen en pas dan weet je hoe de situatie echt is en welke vegetaties je kunt verwachten. En bedenk dat je niet alleen meet op dit perceel zelf, want de nabijgelegen sloten langs de weg zijn heel bepalend voor hoe de situatie hier is. Dus neem meteen een iets ruimer gebied waardoor duidelijker wordt hoe het hydrologisch systeem in elkaar steekt. En dan kun je ook een beter besluit nemen na een afweging of de greppels en sloten mogen blijven of beter dicht kunnen. Want in de zomer staat er misschien geen water, maar zeker in de winter zullen deze toch echt water afvoeren en je moet je als beheerder afvragen of dat wenselijk is. Als we richting het Koningsdiep komen, zien we een schraalgrasland waar nog heidekartelblad te zien is en waar in het voorjaar allerlei orchideeën bloeien.

Even verderop zien we een kamgrasweide (foto boven) die enkele jaren geleden nog een gewone akker was. Het ziet er allemaal spannend uit, maar ook hier waarschuwt Streefkerk voor al te veel optimisme. Want dit stadium heb je dan weliswaar bereikt, maar het peil in het Koningsdiep, hier slechts enkele tientallen meters vandaan, blijft bepalend voor wat voor vegetatie je hier kunt verwachten. En zeker de twee grote afwateringssloten van het landbouwgebied trekken zoveel water weg dat je onder deze omstandigheden nauwelijks een verdere ontwikkeling richting blauwgraslanden kunt verwachten. Een groot voordeel is dat onlangs een lager gelegen deel van de aangrenzende percelen is

gekocht zodat die nu ingezet kunnen worden om een optimaal waterbeheer in het reservaat te krijgen. Wellicht is het mogelijk om het water daar zo hoog op te zetten zodat er weer een tegendruk ontstaat en Wijnjeterper Schar niet meer 'leegloopt'.

Tot slot komen we dan bij een van de weinige intacte blauwgraslanden aan. Het maaisel ligt er nog, het is er kletsnat. De discussie ontspint zich hier vooral in hoeverre het nodig is om het stukje uit te rasteren. De rest van Wijnjeterper Schar wordt begraasd met schapen, maar Staatsbosbeheer wil niet dat hier schapen komen. Jammer, menen sommigen. Begraas het gewoon integraal en kijk maar wat er dan gebeurt. Zeker als het een gescheperde kudde is kun je voldoende sturen zodat de schapen er niet te vaak lopen. Nee, zeggen anderen. Blauwgraslanden werden ook vroeger nooit begraasd en alleen maar gemaaid. Alleen zo kun je blauwgraslanden terugkrijgen, het zijn immers half-natuurlijke systemen. Alleen als je echt hele grote gebieden zou hebben, is het een optie, maar de huidige kleine, zeer kwetsbare blauwgraslanden moet je niet gaan begrazen, zo vinden sommigen.

Meer informatie:

Jan Streefkerk, Staatsbosbeheer, j.streefkerk@staatsbosbeheer.nl, 030-6926338

Wibe Altenburg, Altenburg & Wymenga, w.altenburg@altwym.nl, 0511-474764

Berco Hoegen, Staatsbosbeheer, b.hoegen@staatsbosbeheer.nl, 06-25081092

Pieter Huisman, Staatsbosbeheer, p.huisman@staatsbosbeheer.nl, 0516-425038

